

SYSTEM BANKOWY A RESTRUKTURYZACJA FINANSOWA PRZEDSIĘBIORSTW W POLSCE W LATACH 90.

Anna GRZEŚ

1. Wstęp

Między systemem bankowym a podmiotami gospodarczymi na przestrzeni dziejów występowała współzależność o różnorodnym stopniu nasilenia współpracy. Wraz z wprowadzeniem procesu transformacji gospodarki nastąpiły znaczące zmiany zarówno w systemie bankowym jak i przedsiębiorstwach w zakresie dostosowań do wymogów gospodarki rynkowej. Uchwalona w 1988 roku ustawa o działalności gospodarczej narzuciła każdemu podmiotowi gospodarczemu, niezależnie od wielkości, obowiązek posiadania konta bankowego i dokonywania rozliczeń za jego pośrednictwem. Rozpoczął się okres dynamicznego rozwoju tej współpracy. Obecnie trudno przecenić udział systemu bankowego w procesach restrukturyzacji przedsiębiorstw czy podejmowaniu decyzji o realizacji określonego przedsięwzięcia przy pomocy zewnętrznego zasilenia kapitałowego.

Przedsiębiorstwa, szczególnie duże, stanowią istotną grupę klientów, o którą, stosując różne formy a nawet strategie pozyskania, walczą banki. Celem niniejszego artykułu jest ocena współzależności działania tych dwóch grup podmiotów w procesie restrukturyzacji finansowej w oparciu o ustawę o restrukturyzacji finansowej przedsiębiorstw i banków z dnia 3 lutego 1993 roku [11].

2. Uwarunkowania funkcjonowania przedsiębiorstw i banków

Transformacja systemu gospodarczego Polski stanowiła warunek przebudowy monopolistycznego systemu bankowego w sprawnie funkcjonujący system bankowy w gospodarce rynkowej poprzez komercjalizację a następnie prywatyzację banków państwowych wylonionych z Narodowego Banku Polskiego oraz Banku Gospodarki Żywnościowej. Można byłoby dokonać pogłębionej oceny transformacji tego systemu, jednak nie jest ona przedmiotem rozważań w tak sformułowanym temacie.

Istotne znaczenie dla przebudowy tego systemu ma polityka gospodarcza rządu, w szczególności polityka monetarna. Wdrożony w 1990 roku program stabilizacyjny zwany „Planem Balcerowicza” zakładał gruntowną zmianę systemu i zasad polityki kredytowania zgodnie z uchwaloną ustawą z 28 grudnia 1989 roku o uporządkowaniu stosunków kredytowych, znosząc nałozony na banki obowiązeki dotyczące uprzywilejowań i preferencji w dostępie do kredytów i ich oprocentowania i warunków spłaty. Głównie uprzywilejowania te dotyczyły przedsiębiorstw państwowych. Do czasu wprowadzenia w życie wymienionej ustawy ok. 85% całości kredytów stanowiły kredyty uprzywilejowane o obniżonym oprocentowaniu. [4, s. 284].

Stworzona w krótkim czasie po rozpoczęciu realizacji programu stabilizacyjnego bariera efektywnego popytu spowodowała w dość krótkim czasie spadek popytu na produkowane dobra a tym samym doprowadziła do nagromadzenia zapasów,

pogorszenia sytuacji finansowej przedsiębiorstw, często załamania ich finansów. Urealnienie wielkości oprocentowania kredytów zaciągniętych w latach poprzednich spowodowało że, podmioty gospodarcze zaprzestały spłacania kredytów i domagały się prolongaty spłaty rat kapitałowych i kapitalizacji odsetek, a także utraciły zdolność do zaciągania nowych kredytów. Przyczyniło się to w sposób naturalny do zmniejszenia dochodów banków. Zbyt wysokie oprocentowanie kredytów bankowych związane z inflacją polityka rządu w zakresie pobudzania do i gromadzenia oszczędności oraz wysokimi kosztami rezerw ponoszonych przez banki, zdecydowało o znacznym zmniejszeniu zainteresowania kredytami, a zwiększenia zainteresowania nowymi formami pozyskania kapitału.

Zasadniczym problemem pośrednio dotyczącym banków były zatory płatnicze czyli wzajemne zobowiązania podmiotów wymuszone nieregulowaniem w terminie zobowiązań. Zatory płatnicze zastąpiły niemożliwe do uzyskania ze względu na utraconą zdolność kredytową lub do zaakceptowania ze względu na wysokie niekorzystne oprocentowanie kredytów zwłaszcza w pierwszej połowie lat 90.. Ich skala powoduje zakłócenia w prawidłowym funkcjonowaniu podmiotów, m.in. w niemożliwości terminowej spłaty zadłużenia wobec banku.

Zatory płatnicze stanowią jedną z form tzw. „złych długów”. Oprócz nich zalicza się jeszcze [8, s. 38.]:

- przeterminowane kredyty i pożyczki bankowe,
- zaległości przedsiębiorstw wobec budżetu państwa.

Skutkiem „złych długów” może być pogorszenie sytuacji finansowej banków, zaś w przypadku prywatyzacji spadek atrakcyjności akcji tych banków w oczach potencjalnych inwestorów. Taki scenariusz działań stanowił zagrożenie dla rozwijającego się sektora bankowego.

3. Istota programu restrukturyzacji finansowej przedsiębiorstw i banków

Celem przeciwdziałania rząd przyjął w 1991 roku program restrukturyzacji finansowej przedsiębiorstw i banków miał doprowadzić do[7]:

- uzdrowienia sytuacji finansowej banków, w szczególności ich portfela kredytowego,
- stworzenia szans rozwojowych dla przedsiębiorstw zdolnych do funkcjonowania i rozwoju w warunkach konkurencji,
- wyeliminowania podmiotów gospodarczych, które nie mają szans na dalsze samodzielne funkcjonowanie.

Program restrukturyzacji finansowej przedsiębiorstw i banków został również wdrożony, aby poprzez uzdrowienie sytuacji banków stworzyć dobrą podstawę do prywatyzacji siedmiu, jak wtedy zakładano, z dziewięciu banków komercyjnych utworzonych w 1989 w wyniku podziału NBP. Banki są traktowane przez rząd w sposób specjalny, ponieważ stabilność systemu bankowego świadczy o sytuacji gospodarczej kraju. Zwracają na to uwagę w dużym stopniu m.in. potencjalni inwestorzy zagraniczni.

W program restrukturyzacji zaangażowano początkowo siedem wyłonionych z NBP banków, a następnie dołączono jeszcze trzy, czyli ogółem uczestniczyło dziesięć banków. Zostały one dokapitalizowane ze środków budżetu państwa w wysokości 40 bilionów starych złotych pod postacią obligacji restrukturyzacyjnych w celu zabezpieczenia ich wypłacalności. Restrukturyzacja zadłużenia przedsiębiorstw mogłaby bowiem stanowić zagrożenie płynności banków bez ich dokapitalizowania.

Banki zostały zobowiązane do powołania odpowiednich sekcji i podjęcia konkretnych działań w celu odzyskania kredytów określonych wg stanu na koniec roku 1991 jako nieściągalne lub wątpliwe (z tzw. portfela bazowego). Ramy prawne programu zostały zawarte w ustawie o restrukturyzacji finansowej przedsiębiorstw i banków [11]. Według ustawy, wyznaczone banki miały obowiązek podjęcia do końca kwietnia 1994 roku jednego z wymienionych poniżej działań w stosunku do każdego przedsiębiorstwa z kredytem w portfelu bazowym [5, s. 41]:

- nakłonienia dłużnika do wywiązywania się ze spłat swego zadłużenia w ciągu co najmniej ostatnich trzech miesięcy,
- zawarcia ugody bankowej¹ lub układu sądowego
- ogłoszenia upadłości
- zapoczątkowania zgodnie z ustawą o prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych lub zgodnie z ustawą o przedsiębiorstwach państwowych
- zamianę wierzytelności na akcje/udziały Skarbu Państwa².

4. Działania naprawcze wobec dłużnika

Spśród ogólnej liczby przedsiębiorstw wg stanu na koniec 1991 roku w stosunku do 51,4% wartości portfela bazowego zastosowano działania naprawcze głównie ramach bankowego postępowania ugodowego, zaś w stosunku do 37,7% portfela bazowego banki podjęły działania eliminujące dłużników (postępowanie likwidacyjne lub upadłościowe), a pozostałe 10,9% stanowiły podmioty, które spłaciły swoje zobowiązania wobec banków lub zostały przekwalifikowane do I lub II grupy ryzyka kredytowego[7].

Grupa przedsiębiorstw w stosunku do której zastosowano działania naprawcze rokowała nadzieje na przetrwanie i w perspektywie na rozwój. Formą dominującą wśród nich okazało się bankowe postępowanie ugodowe jako alternatywa dla układu sądowego. Termin otwierania bankowych postępowań ugodowych upłynął 17 marca 1996 roku. W jego miejsce nie zaproponowano innego rozwiązania. Generalnie cele tych dwóch postępowań były podobne, jednak sposób przeprowadzania jest inny.

Główna różnica polega na tym, że organem prowadzącym w przypadku układu sądowego jest sąd, a w przypadku ugody bankowej bank oraz występuje ograniczenie podmiotowe. Ma to związek z czasem trwania i kosztami prowadzenia i przyjęcia tych procedur. Niewątpliwie zarówno opinii banków jak i przedsiębiorstw atrakcyjniejsze okazało się bankowe postępowanie ugodowe odnoszące się tylko do przedsiębiorstw państwowych, ponieważ czas trwania takiego postępowania jest krótszy, koszty związane z realizacją procedury niższe oraz zawarcie ugody następuje przy wyrażeniu zgody wierzycieli posiadających 1/2 wartości sumy wierzytelności, a odnośnie postępowania układowego, dotyczącego firm prywatnych i państwowych, zgoda wierzycieli posiadających 2/3 lub 4/5 całości wierzytelności i konieczny udział w głosowaniu nie mniej niż połowy wierzycieli³.

¹ Ugoda bankowa czyli tzw bankowe postępowanie ugodowe miało obowiązywać przez okres 3 lat od momentu uchwalenia ustawy.

² Kwestia zamiany wierzytelności na akcje/udziały skarbu Państwa została uwzględniona również w dziale trzecim ustawy o komercjalizacji i prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych z 30 sierpnia 1996 roku; Dz.U. Nr 118 poz. 561.

³ W artykule pominięto aspekt prawny działań w ramach programu restrukturyzacji przedsiębiorstw i banków. Szerzej na ten temat traktuje np.: Parfiniewicz A, Żebrowski J., *Restrukturyzacja finansowa przedsiębiorstw i*

Układ sądowy przewidywał tylko ulgi w zadłużeniu w postaci umorzenia części długu lub odroczenia spłaty bez możliwości zamiany wierzytelności na akcje/udziały. Jako główne jego wady wymienił należy m.in. [5, s.52]:

- wyłączenie zobowiązań wobec rządu,
- nacisk wyłącznie na restrukturyzację finansową, a nie na organizacyjną oraz technologiczno-produktową, co spowoduje poprawę sytuacji firmy w krótkim czasie, ale nie zadecyduje o rozwoju przedsiębiorstwa,
- wspomniany już wymóg obecności wierzycieli podczas głosowania.

Układ sądowy stanowi dobre narzędzie do redukcji zadłużenia, jednak w procesie restrukturyzacji nie jest skuteczny, ponieważ nie poprawia się efektywność gospodarowania w wyniku zastosowania tej procedury.

W trakcie obowiązywania bankowego postępowania ugodowego zawartych zostało 255 ugód bankowych z których uprawomocniło się 196. Wierzytelności banków objęte ugodami bankowymi wynosiły 73% wierzytelności poddanych działaniom naprawczym, zaś układem sądowym tylko 10% restrukturyzowanych wierzytelności. [7]. Realizację bankowego postępowania ugodowego przedstawia tabela 1.

TABELA 1

Realizacja bankowego postępowania ugodowego
w latach 1993-1996

Wyszczególnienie	31.12.1994	31.12.1995	30.06.1996
Liczba prawomocnych ugód bankowych przekazanych do MPW	97	149	196
Liczba ugód zawierających warunek komercjalizacji	68	86	128
Liczba ugód bankowych zawierających postanowienie o zamianie wierzytelności na akcje/udziały	60	90	115

Zródło:[2]

Z zawartych w tabeli 1 wynika, że w ciągu trzyletniego okresu obowiązywania ugody bankowej ich liczba wzrastała. Założony czas trwania takiej ugody miał wynosić ok. roku, jednak w praktyce okazało się, że mało które przedsiębiorstwa zdążyły go zakończyć. Jeszcze w 1998 część z nich realizowała tę procedurę. W głównej mierze zmiany dotyczyły restrukturyzacji finansowania firm, w szczególności [1, s. 703]:

- obniżenia oprocentowania wierzytelności,
- odroczenia terminów płatności,
- zaniechania oprocentowania w określonym czasie od całości lub części wierzytelności,
- przejściowego dokapitalizowania należnych odsetek,
- rozkładania w czasie spłat odsetek i kapitału,

- zamiany części lub całości wierzytelności na akcje/udziały,
- umorzenia części lub całości wierzytelności, w tym odsetek,
- udzielenia dłużnikowi nowych pożyczek, kredytów lub gwarancji kredytowych.

Generalnie należy stwierdzić, że ten sposób restrukturyzacji przyniósł pozytywne efekty. Mimo uprzednio wszczętego postępowania ugodowego, w pięciu przypadkach sąd ogłosił upadłość przedsiębiorstw, co stanowi 2,6% ogółu firm restrukturyzowanych za pomocą ugody bankowej. Skorzystały na tej procedurze głównie duże firmy znajdujące się w miarę niezłej sytuacji finansowej. Nie została rozwiązana kwestia rozwoju słabszych przedsiębiorstw. Chociaż nastąpiła redukcja zadłużenia, ale nie poszły za tym w krótkim czasie działania dostosowawcze do wymogów rynku (istotna zmiana struktury własności poprzez prywatyzację, dotychczas wytwarzanego asortymentu, redukcja zatrudnienia itp.).

Jako główne zalety bankowego postępowania ugodowego uczestniczące w nim banki wskazały[7]:

- możliwość wywarcia nacisku na dłużnika w celu przeprowadzenia przez niego konkretnych działań restrukturyzacyjnych,
- możliwość ścisłej kontroli przyjętego programu naprawczego,
- możliwość objęcia, za zgodą wierzycieli, wierzytelności objętych hipoteką lub zastawem,
- możliwość objęcia postępowaniem ugodowym wierzytelności Skarbu Państwa,
- możliwość konwersji wierzytelności na akcje/udziały
- możliwość zawarcia ugody bankowej przy zgodzie wierzycieli posiadających 1/2 wartości sumy wierzytelności,

zaś jako główne argumenty sprzeciwu wymieniono:

- pokrzywdzenie wierzyciela przez znaczną redukcję zadłużenia, mogącą mieć skutki w postaci pogorszenia lub utraty płynności, a w konsekwencji upadłości,
- nieuzgodnienie kwoty wierzytelności dłużnika z wierzycielami,
- brak wpływu wierzyciela na przyjęte warunki,
- długi okres spłaty zobowiązań,
- kwestionowanie wysokości wierzytelności przyjętej do bankowego postępowania ugodowego.

W niektórych podmiotach gospodarczych jak już zasygnalizowano, mogła nastąpić zmiana kierunku działań restrukturyzacyjnych z naprawczych na działania eliminujące dłużnika, ponieważ wdrożony program naprawczy nie przynosił pożądaných efektów.

5. Działania restrukturyzacyjne eliminujące dłużnika

Do działań tych zalicza się głównie:

- postępowanie likwidacyjne w oparciu o ustawę o prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych lub ustawę o przedsiębiorstwach państwowych,
- postępowanie upadłościowe w oparciu o ustawę o przedsiębiorstwach państwowych.

Postępowanie likwidacyjne przeprowadza się w przypadku zagrożenia bytu przedsiębiorstwa oraz w warunkach polskich prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych ścieżką bezpośrednią. Cechą charakterystyczną tej procedury jest to, że inicjuje ją i przeprowadza ją przedsiębiorca teoretycznie w sytuacji, gdy wartość majątku przeznaczonego do sprzedaży pokrywa zobowiązania wobec dłużników, czyli jest

wypłacalny. Jednakże praktyka polska wskazuje na to, że procedurze tej podlegają również firmy niewypłacalne. Większa część z nich ostatecznie stawiana jest w stan upadłości. Przyczyna takiego stanu rzeczy tkwi w tym, że likwidatorem może być dotychczasowy dyrektor oraz likwidacja daje możliwość neutralizowania nadrzędności roszczeń rządowych [6, s. 15-16].

Postawienie przedsiębiorstwa państwowego w stan likwidacji odbywa się na podstawie ustawy o przedsiębiorstwie państwowym. W art.19 tej ustawy zostały określone warunki likwidacji tych podmiotów [10]. Realizację procesów likwidacji i upadłości w praktyce przedstawia tabela 2.

TABELA 2
Rozpoczęte i zakończone procesy likwidacji z art. 19 ustawy o pp.

Rok	Liczba procesów rozpoczętych	Liczba procesów zakończonych *	Ogłoszenie upadłości
1991	535	19	387
1992	318	67	
1993	226	100	
1994	160	117	
1995	144	93	54
1996	97	167	73
1997	60	115	38
1998	44	90	54
1999	57	52	12
Do 31.03.2000	6	13	2
Razem	1647	833	620

- Za procesy zakończone uważa się wykreślenie z rejestru przedsiębiorstw państwowych
Źródło: [3, s.54]

Z danych zawartych w tabeli 2 wynika, że likwidacją została objęta dość liczna grupa przedsiębiorstw. Do końca kwartału 2000 ścieżce tej zostało poddanych 1647 przedsiębiorstw państwowych z ogólnej liczby 8453 przedsiębiorstw istniejących na dzień 31.12.1991 [13], stanowi to 19,5% ogółu. Efektywność tej ścieżki liczona relacja procesów zakończonych do rozpoczętych wynosi 50,6%. W 833 przypadkach zakończono pomyślnie postępowanie likwidacyjne zaś 620 przedsiębiorstw przeszło na postępowanie upadłościowe. Dynamika procesów likwidacyjnych od 1994 charakteryzuje się tendencją spadkową. Można ten fakt wytłumaczyć, tym iż najgorsze przedsiębiorstwa zostały poddane likwidacji w pierwszych latach transformacji gospodarki, jednak dominowały w tej zbiorowości głównie przedsiębiorstwa mniejsze i średnie. Relatywnie więcej likwidowanych firm stawia się w stan upadłości w pierwszych czterech latach.

Na podstawie badań [12] prowadzonych przez Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową stwierdzono, iż zdecydowaną większość aktywów sprzedano w drodze przetargu, najczęściej występującą formą płatności była gotówka (w tym raty). Łatwiej było sprzedać majątek ruchomy od nieruchomego. W dużej części sprzedany majątek został wykorzystany w firmach prywatnych, a większa część pracowników zachowała swoje miejsca pracy prawdopodobnie najwięcej stracili na tym wierzyciele, ponieważ

w większości przypadków nie istniał jasny harmonogram zaspokojenia ich roszczeń, a dyrektorzy będący likwidatorami dopuścili się wielu nieprawidłowości. [6, s.16-17]

Wszczęcie postępowania upadłościowego oznacza dla organów zarządzających przedsiębiorstwem utratę zajmowanych stanowisk oraz wynikający z tego faktu brak wpływu na podejmowane przez syndyka masy upadłościowej działania. Jak już wspomniano, do ogłoszenia upadłości kwalifikuje się firma niewypłacalna. Zwykli wierzyciele praktycznie nie mają żadnych szans lub bardzo niewielkie na odzyskanie swoich wierzytelności, ponieważ w pierwszej kolejności rozpatrywane są wierzytelności uprzywilejowane, następnie zabezpieczone zastawem. W praktyce często można było spotkać z przykładami nieuczciwego postępowania ze strony osób zarządzających, polegającego na rozkradaniu majątku zarówno zanim zostało poddane jak i w trakcie trwania postępowania upadłościowego.

Wnioski

Podsumowując, należy stwierdzić, że:

1. W przyjętym przez rząd programie restrukturyzacji przedsiębiorstw i banków wystąpiło kilka możliwości odzyskania wierzytelności. Jednak biorąc pod uwagę kwestię wypłacalności przedsiębiorstw sytuacja przedstawiała się bardzo różnie.
2. Dominującą oraz korzystną formą, często podkreślaną jako jedyną, okazało się bankowe postępowanie ugodowe wsparte niejako przez rząd w kwocie 40 bln starych złotych pod postacią obligacji restrukturyzacyjnych. Umożliwiło ono traktowanie banku jako wierzyciela priorytetowego, który mógłby w znacznie większym stopniu odzyskać swoje wierzytelności oraz mieć wpływ na działania naprawcze prowadzone przez dłużnika, czego nie gwarantowało postępowanie układowe.
3. Likwidacja lub upadłość stanowią najgorsze z możliwych rozwiązań ściągnięcia jakichkolwiek wierzytelności. Wierzyciele nie mają rzeczywistego wpływu na te procesy. W efekcie ponosili oni największe straty, odzyskując tylko niewielką część swoich wierzytelności. Stąd zaangażowanie ich w zarządzanie przedsiębiorstwem jest znikome. Należałoby oczekiwać zmiany ustawodawstwa w zakresie ustalania ważności zwrotu wierzytelności określonym grupom, szczególnie państwu. Wydaje się, że w stosunku do przedsiębiorstw państwowych dotychczasowa procedura zostanie zachowana.
4. Największą część wierzytelności banki mogą odzyskać w przypadku spłaty kredytu. Dotyczy to jednak niewielkiej grupy podmiotów. Tu można zauważyć również nieprawidłowości związane z nierównym traktowaniem wierzycieli. Banki wiodące były spłacane w całości często z nowych kredytów zaciągniętych w innych bankach, co nie jest zjawiskiem pożądanym.

Literatura

1. Bednarczyk M.: *Czy banki wspomagają restrukturyzację przedsiębiorstw?* [w:] Borowiecki R. [red.]: *Restrukturyzacja a poprawa efektywności gospodarowania w przedsiębiorstwie*. TNOiK, AE Kraków 1998.
2. *Dynamika przekształceń własnościowych Nr 31*, Ministerstwo Skarbu Państwa, Warszawa 1996.

3. *Dynamika przekształceń własnościowych Nr 44*, Ministerstwo Skarbu Państwa, Warszawa 2000.
4. Gołębiewska E.: *Rola systemu bankowego w procesie restrukturyzacji podmiotów gospodarczych*, [w]; Borowiecki R. [red.] *Restrukturyzacja a konkurencyjność przedsiębiorstw*. TNOiK, AE Kraków 1997.
5. Gray Ch.w., Holle A.: *Restrukturyzacja finansowa przedsiębiorstw i banków w Polsce. Wyniki badań empirycznych*. Gospodarka Narodowa z 1998 roku, Nr 1.
6. Gray Ch.w., Holle A.: *Skutki restrukturyzacji finansowej przedsiębiorstw i banków*. Gospodarka Narodowa z 1998 roku, Nr 2-3.
7. Pawłowicz L.: *40 bilionów i co dalej?*. „Rzeczpospolita” z 30.06.1995, dział Ekonomia.
8. Pelka B.: *Restrukturyzacja przedsiębiorstwa przemysłowego. Część II. Szczegółowe procedury restrukturyzacji*. Orgmasz, Warszawa 1994.
9. Ustawa o komercjalizacji i prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych z dnia 30 sierpnia 1996 roku, Dz.U. Nr 118, poz. 561 z późniejszymi zmianami.
10. Ustawa o przedsiębiorstwach państwowych z dnia 25 września 1981, Dz. U. Nr 24, poz. 122 z późniejszymi zmianami.
11. Ustawa o restrukturyzacji finansowej przedsiębiorstw i banków z dnia 3 lutego 1993 roku, Dz. U. Nr 18, poz.82.
12. Dąbrowski J.M., Kamiński T.: *Efektywność wykorzystania majątku przedsiębiorstw zlikwidowanych z mocy art. 19 ustawy o przedsiębiorstwie państwowym*, IBnGR, Warszawa 1996.
13. Biuletyn statystyczny nr 11, GUS, Warszawa 1991, s.57.

Mgr **Anna GRZEŚ**
Zakład Zarządzania i Marketingu
Wydział Ekonomiczny
Uniwersytet w Białymstoku